

ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ

В. О. Пірко (Донецьк)

Про час заснування м. Бахмута

В опублікованій у першому номері журналу за 1995 р. замітці В. Подов пропонує прийняти за час заснування м. Бахмута (Артемівська Донецької області) не безпідставну дату — 1571 р., а більш реальну — 1701 р. Відомості про те, що місто з'явилося саме в цьому році, зустрічаються в більшості видань минулого століття¹. При цьому дослідники спиралися на грамоту Петра I від 14 жовтня 1704 р. ізюмському полковникові Ф. Шидловському в зв'язку із суперечкою між слобідськими і донськими козаками за соляні промисли на Бахмуті². В ній наведено доводи кожної із сторін і рішення царя передати промисли казні, а поселення приписати до Ізюмського полку. У цьому документі зазначається, що мешканці Тора відкрили «в прошлом-де 1701 году... место на речке Бахмуте, где соль варить прибелнее торского, и того города Тору без вашего великого государя указа... перешли все на ту речку Бахмут»³. Звідси і пішла запропонована В. Подовим дата, яка не може вважатися безсумнівною, оскільки розповіді слобідських козаків — не дуже надійне джерело.

Більш достовірні відомості зібрані поручиком П. Язиковим, якого за розпорядженням царя від 14 серпня 1702 р. белгородський воєвода направив на Бахмут для перевірки скарг. У складеній ним описній книзі зазначалося: «На новопоселенном месте, на речке Бахмуте, жителей русских: торских, и маяцких и иных городов — 36 человек; черкас изюмского полку, торских и маяцких жителей — 112 человек; донских казаков — 2 человека, в том числе один сказал: черкасской станицы, живет на речке Бахмуте в курене прикащиком у донского-ж казака наездом для варения соли; другой — Дурновской станицы, на Бахмут пришел для варения соли. У тех у всех жителей: 29 соловарных колодязей, 49 дворов, 49 изб, 11 анбаров, 48 куреней и землянок»⁴. Отже, у слободі, яка тільки що виникла, налічувалося 150 чоловіків (про жінок нічого не повідомлялося). Наявність 48 куренів та землянок свідчить, що частина з них не були постійними мешканцями, а прийшли для виварки солі. Водночас існування в слободі 49 дворів і 49 хат ставить під сумнів повідомлення про те, що поселення виникло в 1701 р.

Із скарги донських козаків довідуємося, що козаки Сухарівського юрту при гирлі р. Бахмут (вперше згадується в 1666 р.) у 1683 р. розвідали соляні джерела на Бахмуті і виварювали там сіль. А із скарг козаків Ізюмського полку можна дійти висновку, що вони, насамперед торяни і маячани, до того, як оселитися на Бахмуті, користувалися місцевими луками для випасу худоби, заготовляли сіна на зиму, тримали там пасіки⁵. Отже, торяни і маячани добре знали про якість тамтешньої ропи, яка у 7 разів (за даними початку XVIII ст.) перевершувала ропу соляних торських озер. Тому не дивно, що після розорення татарами навесні 1697 р. соляних варниць і посаду при Торському острозі вони почали переходити на Бахмут і завели там постійне солеваріння⁶. Про це свідчить склад населення Бахмутської слободи у 1702 р. Того року вони звернулися до царя й белгородського воєводи з проханням дозволити їм збудувати на Бахмуті острог, в якому можна було б заховатися від «кочових орд» та від «свавільних запорожців», котрі завдавали їм великих збитків⁷.

В описних книгах, складених улітку 1704 р. капітаном Белгородського солдатського полку Г. Скорихіним за вказівкою воєводи, читаємо: «На речке Бахмуте построен город по обе стороны речки Бахмута стоячим дубовым острогом, в нем двои проезжие ворота; по мере того городка в длину через

речку Бахмут 61 сажень, поперечь — 17 сажень, а жилья в том городке никакого нет. Подле того городка, вверх по речке Бахмуту, с правой стороны на посаде построена часовня, близ часовни построены полковые Изюмского полку для пошлиного сбора, из Семеновской канцелярии, для мостового проезда таможенная изба, и ратуша Изюмского полку; да около той таможи и ратуши в разных местах построены для торгового промыслу Изюмского полку казаков и торских и маяцких жителей всяких чинов людей 15 амбаров, 9 кузниц. Близ города на речке Бахмут построена торговая баня и отдана на оброк; в том же городе построились и живут дворами Изюмского полку казаков 54 человека, разных городов всяких чинов русских людей — 19 человек; да на речке Бахмуте устроены у солеварных колодцев Изюмского полку казаков и разных городов 140 сковород солеварных, да разных городов всяких чинов людей 30 сковород»¹.

Наведені вище відомості про стан поселення на р. Бахмуті, на наш погляд, не викликають сумніву, що це недавно засноване поселення, а постійні жителі з'явилися там з 1697 р. Цю дату підтверджує повідомлення про м. Бахмут у книзі І. Кирилова, написаній в 1726 р.: «Город Бахмут, построен был деревянной острог тому лет с 30...», а в 710-м году на том месте учинена земляная фортеция, стоит тот город подле реки Бахмута, а вокруг посаду с трех сторон зделан полисад, а с четвертую — вал земляной»².

Повідомлення про те, що Бахмутська сторожа поклала початок місту, вперше з'являється в 1863 р.³, а твердження про заснування Бахмута в 1571 р., що зустрічається у книзі Феодосія⁴, кочує з видання до видання ось вже понад 100 років. Місцева влада Артемівська при в'їзді до міста спорудила в 1971 р. величезну стелу з його гербом і датою заснування — 1571 р. Це значить, що місто ототожнюється з Бахмутською сторожею, яка називається в переліку донецьких сторож за той рік. Однак донецькі сторожі розташовувалися на лівому березі Сіверського Дінця, за 35 верст від сучасного міста. До того ж сторожа не була укріпленням, а лише місцем зустрічі загонів сторожової та станичної служби, яка спостерігала за переправами на Сіверському Дінці і повідомляла воеводам порубіжних міст про місця вторгнення татар на «російський» бік річки та напрямки, якими вони можуть вдертися в межі Московської держави. Спільною в неї з містом Бахмутом є лише назва від однієї й тієї ж річки. Тому безпідставно приписувати м. Артемівську зайвих 126 років.

¹ Географичный словарь Российского государства, сочиненный... А. Щекатовым. — М., 1801. — Т. 1. — С. 367; Справочный энциклопедический словарь. — СПб., 1847. — Т. 1. — С. 179; Г е р б е л ь Н. Изюмский слободской казачий полк. — СПб., 1852. — С. 50—52, інші видання.

² Записки Одесского общества истории и древностей. — Одесса, 1844. — Т. 1. — С. 351 — 372 (далі — ЗООИД).

³ Там же. — С. 352.

⁴ Там же. — С. 354.

⁵ Там же. — С. 358—359.

⁶ Російський державний архів давніх актів, ф. 210, Белгородський стіл, стб. 1610, арк. 92.

⁷ ЗООИД. — Т. 1. — С. 355.

⁸ Там же. — С. 364.

⁹ К и р и л о в И. К. Цветущее состояние Всероссийского государства. — М., 1977. — С. 201.

¹⁰ Городские поселения в Российской империи. — СПб., 1863. — Т. 2. — С. 140.

¹¹ Ф е о д о с и й (Макарьевский). Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. — Екатеринослав, 1880. — Ч. 2. — С. 2.